

LJUDMILA BOKAL

SLOVAR ZVONJENJA IN PRITRKAVANJA – TERMINOLOŠKI SLOVAR KULTURNEGA KONTEKSTA

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.26.1.4](https://doi.org/10.3986/JZ.26.1.4)

Prispevek na podlagi Slovarja zvonjenja in pritrkavanja (2017) načinja vprašanje zasnove terminoloških slovarjev, ki so odraz kulturnega konteksta. Ta se izkazuje z narečnimi termini in z variacijami, uvedenimi v slovanske sestavke, kar je novost pri obdelavi terminov v terminoloških slovarjih. Terminološka naravnost slovarja izhaja iz heterogenosti strok, ki jih vsebuje zvonoslovje, in iz notranje specializacije terminov.

Ključne besede: zvonjenje, pritrkavanje, variacija, narečni termin, sociolingvistika

Dictionary of Bell Ringing and Bell Chiming: A Specialized Dictionary in a Cultural Context

This article discusses the design of specialized dictionaries that reflect a specific cultural context, using the example of *Slovar zvonjenja in pritrkavanja* (Dictionary of Bell Ringing and Bell Chiming, 2017). This dictionary contains dialect terms and variations introduced in dictionary articles, which is a novelty in processing terminology in specialized dictionaries. The dictionary's terminological orientation derives from the heterogeneity of campanology-related disciplines and the internal specialization of terms.

Keywords: bell ringing, bell chiming, variation, dialect term, sociolinguistics

1 SPLOŠNO O SLOVARJU

Leta 2017 je pri Založbi ZRC, ZRC SAZU izšel Slovar zvonjenja in pritrkavanja avtorjev Mojce Kovačič, Ljudmile Bokal, Matjaža Ambrožiča in Tomaža Klopčiča. Izdal ga je Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU, soizdajatelj pa je Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Slovar prinaša 1035 poimenovanj s področja, ki sodi v etnomuzikološko in antropološko stroko. Metodološko podlago in makrostrukturo povzema po terminoloških slovarjih, ki jih izdaja Terminološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Slovar je potemtakem pisan na podlagi gradiva, ki je sicer temeljilo na »ročnem« izboru poimenovanj in ne na korpusu, a po strokovni usposobljenosti prve avtorice je bilo ustrezno zbrano in selekcionirano. Etnokoreolog Mirko Ramovš je napisal splošni uvod, ki slovar naslanja na splošno slovensko kulturnozgodovinsko ozadje in nakazuje jezikovne posebnosti. V slovaropisnem uvodu so pregledno obdelana slovaropisna načela, ki od osvetlitve izbora terminov prehajajo na zgradbo slovanskega sestavka. Tudi označevalniki in pojasnila so oprti na slovarje omenjene sekcije, prav tako dodajanje tujejezičnih ustreznikov. Ti so navedeni pod vsakim polnim slovanskim sestavkom; v samostojnem

razdelku so ti termini obrnjeni, angleški ustreznik je na prvem mestu, slovenski termin pa mu sledi.

2 POSEBNOSTI SLOVARJA ZVONJENJA IN PRITRKAVANJA

Kljub podobnosti z do sedaj izdanimi terminološkimi slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša¹ pa vendar Slovar zvonjenja in pritrkavanja delno odstopa od njih.

2.1 Heterogenost strok

Razloček je že v naslovu, ki nima vrstnega pridevnika terminološki.² Izostanek tega izvira iz notranje strukture zvonoslovja. Sodoben pristop k terminološkimi slovarjem namreč temelji na opisu pojmovnega sistema. Zvonoslovje pa je preplet strok, ki se sicer med seboj dopolnjujejo, a vendar so si različne. S tem pa oblikujejo svojevrsten interdisciplinarni pojmovni sistem, ki mogoče s tradicionalnih terminoloških izhodišč postavlja pod vprašaj koherentnost slovarja. Ob tem se pojavlja tudi vprašanje o razmerju med terminom v izvorni stroki in njegovo »prevzetostjo« na drugem, v konkretnem primeru na zvonarskem področju. Pogojno bi lahko govorili o notranji specializaciji terminov. Ta bi se nanašala na prilagoditev splošnejšega termina določeni dejavnosti, ki je vsebovana v »višji« vedi. Primer: »Nihajni čas je v fiziki količina, določena kot čas, potreben za en nihaj pri nihanju, oziroma čas, potreben, da nihalo opravi pot od ene skrajne lege do druge in nazaj do začetne skrajne lege. Običajno ga označujemo z oznako t_0 « (Medmrežje 1). Slovar zvonjenja in pritrkavanja: **nihajni čas** -ega časa m 'čas, potreben za pot nihajočega zvona od ene skrajne točke do druge in nazaj do začetne skrajne točke'. S tem slovar aplicira pomenske sestavine izvornih terminov na svoje strokovno področje.

Interdisciplinarnost terminov v obravnavanem slovarju dokazujemo z naslednjimi primeri. Če za izhodišče vzamemo zvon kot sredstvo za vzbujanje zvoka, njegovo gibanje vključuje termine iz mehanike. Primeri: *nihati, nihajni čas, enójno vpétje kémblja, ós vrtišča zvóna*. Če je nihanje avtomatizirano, pritegnemo še druge tehnične termine, vključno s tehnologijo izdelave: *eléktrično kládivo, elék-tromotórni pogón zvonóv, peščéni modél zvóna*. Ob vrsti zvoka je najprej smiselno omeniti akustiko. Primeri: *zvóčna krájina, zvóčno valováenje, zvóčno simbo-lizíránje*. Te zvoke je mogoče omejiti na zvrst glasbe, na ljudsko instrumentalno

1 Med njimi so Čebelarski terminološki slovar, Botanični terminološki slovar, Terminološki slovar avtomatike, Pravni terminološki slovar idr.

2 Oznake terminološki slovar prav tako nima Slovenski tehniški slovar, Slovenski smučarski slovar in Mali klekljarski slovar iz žirovskih del Tončke Stanonik, izdala pa jih je ista ustanova. Terminološka literatura ločuje dve vrsti slovarjev, ki uslovarjajo termine. Na eni strani so terminološki slovarji, ki s to oznako v naslovu prikazujejo pojmovni sistem stroke, na drugi strani pa so strokovni slovarji, ki prikazujejo jezik stroke širše. Prim. Košmrlj-Levačič 2007: 584; Bokal 2015: 40–42.

glasbo, kamor zvonjenje in pritrkavanje v ožjem smislu sodita, zato termini segajo v glasbeno teorijo. Primeri: *ênotáktna temátska enôta*, *dvóvrstni pritrkoválski vzórec*, *tónska uglasítev zvóna*. Kljub temu da sta zvonjenje in pritrkavanje različna glasbena pojava, imata za vzbujanje zvoka isto sredstvo – zvon. Njegove dele, nazorno jih v slovarju prikazujeta dve skici, je mogoče likovno obdelovati, zato termini lahko segajo v umetnostno zgodovino: *króna zvóna*, *klobúk*, *plášč*. Ker imajo zvonarstvo, zvonjenje in pritrkavanje na Slovenskem dolgo tradicijo, ki je izoblikovala značilen odnos, so bili v slovar pritegnjena tudi termini iz zgodovine zvonarstva: *gótski zvón*, *renesánčni zvón*, *baróčni zvón*. Sledijo termini, povezani s signalizacijsko in obredno funkcijo zvonjenja in pritrkavanja: *delopústno zvonjênje*, *trikrátno zvonjênje*, *ávemarija*. Termini *ljúdska instrumentálna glásba*, *ljúdsko glasbilo*, *lokálna posébnost pritrkávania* slovar umestijo v etnomuzikologijo. Ne nazadnje številni napisi na zvonovih ponujajo delo jezikoslovcu. Tako termini razkrivajo zvonove kot tehnično in fizikalno zapleten izdelek, ki po svoji funkciji postane glasbilo in se z vpetostjo v določen geografski prostor strne v kulturno, sociološko izrazilo.

Stroke, ki jih združuje zvonoslovje, so zelo heterogene. Mehanika kot fizikalna veda o gibanju teles se težko navezuje na zgodovino likovne umetnosti. Predmeta vede sta si različna, ne samo, da je pri mehaniki pogled sinhron in pri zgodovini likovne umetnosti diahron, razloček je tudi v temeljni razsežnosti; mehanika je naravoslovna veda, likovna umetnost pa raziskuje estetske prvine oblik, med drugim tudi v prostoru, z izrazom zgodovina pa je pritegnjen že omenjeni časovni vidik.

Preplet pojmovnega sistema obravnavanega področja pa prinese še dodatni vidik. Zgoraj omenjene naravoslovne vede opisujejo zvonjenje in pritrkavanje s stališča pojmovnega sistema strok, za celovit prikaz področja zvonarstva pa je smiselno prikazati tudi njegove operativne sestavine, ki pritegnejo sociološko razsežnost. Tako so poleg pojmovnih sestavin, izhajajočih iz izvornih strok, v slovar sprejeti narečni izrazi, ki so odraz razširjenosti in samosvojesti te ljudske glasbe in odražajo njeno antropološko sestavino in širšo operativno podlago. Tudi s to sestavino se slovar odmika od terminoloških slovarjev naravoslovnih strok in načinja vprašanje tipa terminoloških slovarjev, ki so odraz kulturnega konteksta.³ Razloček med strokami se posredno razkriva tudi v institucionaliziranem, organiziranem pridobivanju znanja na eni strani, na drugi pa po bolj ali manj neformalnih priučljivih poteh. Že omenjena opustitev pridevnika terminološki v naslovu slovarja se potemtakem poleg raznovrstnosti pojmovne podlage izkaže tudi s sociolingvističnim pristopom.

3 Stroke se z jezikovnega stališča razlikujejo glede na socialne zvrsti, besedne vrste, besedotvorje, sintagmatiko, skladnjo, glede na neverbalna terminološka znamenja. Podrobneje Bokal 2016: 61–77.

2.2 Narečni izrazi

Sociolingvistični pristop zadeva velik izbor narečnih izrazov. Terminološki slovarji v prizadevanju po prikazu pojmovnega sistema strok, kar je njihov deklarativen postulat, ne težijo v socialno zvrstnost in ne izkazujejo narečnih izrazov. V slovarje bi jih bilo smiselno vključiti samo, kadar obstajajo sami po sebi, brez sopojavljanja narečno : knjižno. Zavedanje o velikem deležu narečnih izrazov in na drugi strani težnja po prikazu terminološke pojmovne podlage se izraža v uvodu (14) z namero, da »bi narečne izraze izločili iz celote in jih prikazali v posebnem razdelku. Tako bi bil strogo pojmovni del ločen od dela, ki je odraz sociolingvističnih posebnosti zvonjenja in pritrkavanja«. Med tema dvema možnostma je prevladal praktičen uporabniški vidik: »A iskanje po dveh slovarskih enotah za uporabnika slovarja ni gospodarno. Tako so vsi izrazi prikazani v enem slovarskem delu, kar omogoča hitrejši vpogled v izrazje.« To sicer ni strokovno utemeljena odločitev, a konec koncev glede na namen le razumljiva.

Vprašanje je, kako bi s terminološkega merila opredelili uslovarjene narečne izraze. Termini so poimenovanja za pojme, ki nastopajo v pojmovnem sistemu določene stroke. Kakšno pa je razmerje med njimi v obravnavanem slovarju, med v strokah uveljavljenimi termini, in tistimi, ki izvorno pripadajo narečju; kakšen je pravzaprav pojmovni obseg samega izraza narečni termin? Če pri stilno nezaznamovanih terminih v navpični osi socialnozvrstno izhajamo iz knjižnega jezika, pa lahko potemtakem narečni termin socialnozvrstno vežemo na narečje. Pri tem ne gre samo za izrazno plat termina, ampak tudi za pojavno, za pojem sam po sebi, po Saussurjevi neterminološki (splošni) teoriji imenovan denotat (označeno). Ločevanje na izrazno (po Saussurju: označujoče) in denotativno oblikuje poseben razdelek terminov. Izvorno so vezani na narečje, s specialno narečno pojmovnostjo pa na poseben tip materialne kulture, povezane z njim. S tem je takim terminom dana možnost, da postanejo nevtralni, edini splošno uveljavljeni termini v njim pripadajočem strokovnem jeziku.

Taki termini so poimenovanja viž (*desétka, devétka, dvójka, enájstka, ósemka, pétka, sédemka, šestka, štírka, trójka*) in načini pritrkavanja z določenim številom udarcev v tematski enoti (*v dvá, v trí, v štíri, v pét; po dvá, po trí, po štíri, po pét*). V slovarju te iztočnice sicer niso označene narečno, ker so enkratna, edina poimenovanja za določen pojem, in to ne glede na njihov narečni izvor. Obstaja namreč možnost njihove aktualizacije v knjižnem jeziku. Prav zaradi te možnosti prilagoditve v strokovnem (knjižnem) jeziku so po premisleku tako prikazani. S tem se dopolnjuje terminološka naravnost slovarja.

Na možnost aktualizacije narečnih izrazov v knjižnem jeziku je opozorila Ada Vidovič Muha: »Kot je razvidno iz Slovarja slovenskega knjižnega jezika, se lahko zgodi, da ima določen denotat samo narečno poimenovanje, npr. *borjač* (2) nar. dolensko 'ograjen prostor za prašiče' [...] V navedenih primerih gre za pojme, vezane na duhovno ali materialno kulturo, lahko tudi geografske idr. posebnosti različnih slovenskih področij. V takšnih primerih bi verjetno narečno poimeno-

nje hkrati postalo tudi splošno, če bi se pokazala potreba po tem, se pravi, če bi postal sam denotat iz kakršnihkoli razlogov bolj znan oz. če bi prešel v splošno slovensko jezikovno zavest [...].« (Vidovič Muha 2000: 164).

Poleg omenjenih so v slovarju tudi narečni izrazi, označeni z nar. (narečno) ali nar. in natančnejšim lociranjem, na primer nar. prekm. (prekmursko), nar. gor. (gorenjsko), nar. notr. (notranjsko).⁴ Prikazani so s kazalko, ki priporoča splošno uveljavljeni prednostni izraz, grafično pa to ponazarja puščica. V primerjavi s prejšnjo skupino narečnih terminov imajo ti izrazi uveljavljeno ustreznico v knjižnem jeziku. Dvom o »pravi« narečni terminološkosti je pri njih upravičen. Izrazna plat je značilna za določeno narečje, medtem ko je pojem splošno znan, splošno uzaveščen. Jezikovni status teh izrazov je potemtakem drugačen. Pojem sam je izzval svoje jezikovno sredstvo v socialno različnih plasteh, kar je konec koncev odraz pogostosti le-tega v stvarnosti. A s tem se že odpira nova razsežnost zvonjenja in pritrkavanja, ki se je bomo dotaknili v nadaljevanju. V povezavi s prejšnjo trditvijo pa se pojavlja predlog, da bi take besedne enote imenovali narečni izraz, narečna poimenovanja, ki so odraz kulturnih in materialnih posebnosti določenega območja brez prednostnega sinonima v knjižnem jeziku, pa narečni termini. Specializacija se naslanja na definicijo termina kot takega, termin je poimenovanje nekega pojma.

3 TERMINOLOŠKOST SLOVARJA ZVONJENJA IN PRITRKAVANJA

Ob tem se sproža vprašanje, kaj je v Slovarju zvonjenja in pritrkavanja poleg iz strok prevzetih terminov in narečnih izrazov še terminološkega in kako se kljub odstopanjem od »tradicionalnih« terminoloških slovarjev upravičuje v uvodu omenjena trditev o »temeljni terminološki naravnosti slovarja«. Ta je tudi omejila, da v slovarju ni zajeto še dodatno narečno gradivo v pripravljajočem se Slovenskem lingvističnem atlasu iz Dialektološke sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, kar je tudi omenjeno v uvodu.

Če se osredotočimo, da so relevantno znamenje neke stroke termini, je smiselno, da odgovor iščemo v tej smeri. V obravnavo pritegnemo obe zvrsti, zvonjenje in pritrkavanje. Zvonjenje je v slovarju definirano v treh pomenih: **1.** *glasba, ki nastane ob udarjanju kembljev na notranjo udarno točko udarnega obroča med nihanjem zvonov* **2.** *nihanje zvonov, med katerim kemblji udarjajo na notranjo udarno točko udarnega obroča in s tem povzročajo močne, zveneče glasove, zvoke* **3.** *naznanjanje delov dneva, zlasti začetek in konec maš, cerkvenih obredov, smrti koga, za skupnost pomembnih ali v preteklosti tudi neugodnih dogodkov z niha-*

4 Dvojnost označevanja je pojasnjena v uvodu v členu 1.20: »Kjer je bilo mogoče na podlagi literature in delno s terenskimi preverjanji rabo narečnega izraza natančneje določiti, to nakazuje oznaka nar. (narečno) z določilnim izrazom. Če se izraz pojavlja v več narečjih, če literatura tega podatka nima ali so bili terenski informatorji nedosegljivi, ostaja samo oznaka nar. Primer: **škrbetávka** [...] nar. prekm. → ráglja; **(ta) tíha (víža)** [...] nar. → stojéča víža.

njem zvonov. Pritrkavanje pa je pojasnjeno z glagolom: **pritrkávati** [...] nedov. *izvajati ritmične obrazce z udarjanjem kembljev na notranjo udarno točko udarnega obroča ali kladiv na zunanji udarni obroč cerkvenih zvonov, pri čemer so zvonovi mirujoči ali eden izmed njih niha.*

V širšem pomenu je zvonjenje torej zvočni pojav, katerega fizikalni povzročitelj je zvon, v tem je vključeno tudi pritrkavanje. Dodajamo, da je obdelava zvonjenja v primerjavi s pritrkavanjem v slovarju v manjvrednem položaju, sicer bi obdelava zlasti z akustičnega vidika prispevala še več izrazov.⁵

3.1 Zvonjenje

Glede na zaporedje v naslovu najprej obravnavamo termine s področja zvonjenja. Opredeljeni so z naslednjimi pomenskimi sestavinami:

- s tehničnega vidika izražajo položaj zvonov ali opis njegovih delov. Primeri: *horizontalna postavitev zvonov, postavitev zvonov z višinskimi zamiki, vertikalna postavitev zvonov; dvójno vpétje kúblja, enójno vpétje kúblja, trójno vpétje kúblja, járem,*
- deli zvona: *kúbljel, betíca; obesílo, króna, bók zvóna, klobúk zvóna, krílo zvóna, pólje zvóna, ráma, udárni obróč, vrát zvóna,*
- v okviru delov zvona ločujemo vrstne posebnosti: *ásimétríčna razporedítev korenín, trídélna króna, nótranja udárna tóčka, zunánja udárna tóčka,*
- glede na razporeditev zvonov v zvonilu: *drúgi zvón, máli zvón, srédnjemáli zvón, srédnjévélíki zvón, srédnji zvón, vélíki zvón, trétji zvón,*
- glede na tehnično dostopnost: *miniatúrni zvonóvi,*
- glede na tehnično ozadje zvočnega pojavljanja: *róčno zvonítí; elektrónsko zvonjénje, eléktríčno zvonjénje,*
- glede na tehnične značilnosti skupine zvonov kot celote: *láhki téžnostni sistém, srédnji téžnostni sistém, téžki téžnostni sistém, súpertéžki téžnostni sistém,*
- glede na glasbenoteoretične značilnosti skupine zvonov kot celote: *dispozíci-ja zvoníla; harmóníčna uglasítev zvoníla, melódična uglasítev zvoníla, méšana uglasítev zvoníla,*
- glede na glasbenoteoretične značilnosti posameznega zvona v skupini: *nájnížje uglaséni zvón, nájvíšje uglaséni zvón,*
- glede na razmerje alikvotnih tonov z udarnim tonom: *dúrovski zvón, mólski zvón, nónski zvón, oktávni zvón, sékstni zvón, séptimni zvón,*
- glede na glasbenoteoretično ozadje, izraženo s slovnično obliko – z medmeti: *bím, bám, bóm.*

5 Izrazi iz pritrkavanja so bili med drugim izpisani iz disertacije dr. Mojce Kovačič, v kateri je opozorila na številne narečne izraze in s tem posredno izkazala potrebo po upoštevanju le-teh v strokovni literaturi. Natančnejša obdelava izrazov za zvonjenje v ožjem smislu pa še čaka na neštevilne tovrstne strokovnjake.

3.2 Pritrkavanje

Termini s področja pritrkavanja so opredeljeni z naslednjimi pomenskimi sestavinami:

- način izvajanja pritrkavanja: *rôčno pritrkavanje; krôžna izvédba pritrkoválske víže; hkrátno udárjanje,*
- tehnika izvajanja pritrkovalskih víž: *téhniká s kládivi, téhniká sinhronizácije, sistém navznóter, sistém počéz,*
- poimenovanja pritrkovalskih víž: *desétka, devétka, dvójka, enájstka, ósemka, pétka, sédemka, šéstka, štírka, trójka,*
- vrsta udarca na zvon: *enakovrédni udárec, glávni udárec, udárec odbijanja, udárec gosténja,*
- glasbeno oblikovni opis pritrkovalske víže: *dvákrátno sestávljeni pritrkoválski vzórec, ênkrátno sestávljeni pritrkoválski vzórec, nësestávljeni pritrkoválski vzórec, sestávljeni pritrkoválski vzórec,*
- obseg tematske enote: *ênotáktna temátska enôta, dvótáktna temátska enôta, štíritáktna temátska enôta.*

3.3 Sociološko določeni termini

Ob zgoraj navedenih so zajeti termini, ki so bolj ali manj sociološko, družbeno pogojeni. Merila najprej izhajajo iz časovnega vidika:

- glede na v času spreminjajoči se oblikovni vidik: *barôčni zvón, gótski zvón, renesánčni zvón,*
- glede na grafično dokumentirane besedilne enote na zvonu: *kronográmski napis, donátorski napis, kristolóški napis, marijánski napis, mójstrski napis, pnevmatolóški napis, predstójniški napis, svetniški napis, svetopísemski napis, trinitárični napis, zarotoválni napis,*
- glede na avtorsko prepoznavnost z likovnimi sporočili: *mójstrski monográm-ski znák, mójstrski monográm, mójstrski znák,*
- glede na družbenopolitične razmere v preteklosti: *odškodnínski zvón,*
- glede na položaj v župnijski upravni hierarhiji: *fárni zvón,*
- glede na religijsko zvočno prezentiranje: *ángelovo česčénje, zvoníti sédem, mášno zvonjénje, dvákrátno zvonjénje, ênkrátno zvonjénje, trikrátno zvonjénje,*
- glede na nereligijsko funkcijo zvonjenja: *bíti plát zvoná, bíti pólno úro, zvonjénje ob požárih.*

Zgornji termini okvirno izkazujejo specialnost terminov iz zvonoslovja in upravičujejo določilo o temeljni terminološki naravnosti slovarja.⁶

⁶ Razčlenitev pomenskih sestavin pa ne odgovarja na vprašanje, ali lahko potemtakem zvonoslovje obravnavamo kot samostojno stroko. Merila za dodelitev oznake stroke določenemu stvarnemu področju so bila s terminografskega stališča obdelana v Bokal 2015: 37–50. Če zvonoslovje premerimo z njimi, bi mu težko dodali oznako samostojne vede, a s tem ne gre trditi, da zvonoslovje ni upravičeno do terminografske obdelave.

4 VARIACIJE

Članek prehaja od globinskega pojmovnega k površinskemu formalnemu prikazu, opaznem v izrazni obliki iztočnic. Slovar zvonjenja in pritrkavanja v slovarske sestavke vpeljuje novost – variacije.

4.1 Splošno

Dodelane so bile s terminografsko pregledovalko dr. Matejo Jemec Tomazin, ki je zanje predlagala oznako V.7 O variacijah je že pisala Špela Vintar, ki po tuji terminološki literaturi povzema merila za definiranje variacij. Pri navezovanju le-teh na slovenščino razčlenjuje tipe variacij, in sicer s posebnim poudarkom, da skladdenjske spremembe v slovenščini pritegnejo oblikoslovne. Med drugim trdi, da naj bi bila »[u]veljavljena strokovna področja, kjer je izrazje v veliki meri standardizirano in vsebovano v normativnih terminoloških priročnikih, [naj bi bila] manj nagnjena k variacijam [...]« (Vintar 2008: 43). Če trditev prilagodimo zvonjenju in pri tem upoštevamo zadržke pri opredeljevanju strokovnih področij, lahko pričakujemo veliko variacij.

Izhodišče za prikaz variacij je Slovar zvonjenja in pritrkavanja oprl na članek Blaža Trebarja v *Jezikoslovnih zapiskih* iz leta 2014 z naslovom Terminološka načela in oblikoskladdenjske terminološke variacije. Blaž Trebar ugotavlja razhajanje med »idealiziranim sistemskih opisom jezika«, opaznim v normativno oblikovanih terminoloških načelih, in »realno rabo«, ki odstopa od »normativne terminologije«. Stvarnejši in empirično dokazan pristop omogočajo besedilni korpusi, ki rahljajo absolutnost terminoloških načel, med katerimi je v obravnavanem članku največje presoje deležno načelo ustaljenosti. Termini nimajo samo ene in iste izrazne oblike, ampak se pojavljajo tudi njihove variacije, ki so »oblikoslovna, skladdenjska ali pomenska preoblikovanja kanoničnih oblik večbesednih terminov« (Trebar 2014: 112). Pri variacijah uvaja odnos koreferenčnosti. Opredeljuje ga »kot odnos, v katerem se različna poimenovanja v besedilnem okolju nanašajo na istega referenta (ki je en pojem oziroma ena miselna enota)« (Trebar 2014: 112). Trebar variacije v slovenščini označi kot oblikoslovno-skladdenjske, ker se v slovenščini »oblikoslovna in skladdenjska pretvorba pogosto zgodita istočasno« (Trebar 2014: 115). Glede na število koreferenčnih terminov ločuje variacijski par, v slovenščini pa je pogostejši variacijski niz, ki lahko zajame do štiri variacije.

Na podlagi empirično raziskanih terminov s področja računalništva in informatike dodaja, da »lahko terminološke variacije vsebujejo subtilne razlike v dojetem pomenu«⁸ (Trebar 2014: 113). Pri variacijah namreč pojmovna plat sega v

7 E-pismi Mateje Jemec Tomazin, naslovljeni na Milko Bokal 21. in 22. 2. 2017. V razpravi sta sodelovali tudi Mojca Žagar Karer in Tanja Fajfar.

8 Trebar to ugotavlja s primeroma *dostopna točka* in *dostopovna točka* in *dostopovno omrežje* in *dostopno omrežje*. Prim. Trebar 2014: 113.

njihovo formalno obliko.⁹ Če je število polnopomenskih besed v njih enako, je s tem uravnoteženo pojmovno ozadje; med variacijami ni hierarhičnega odnosa pojmovne nadrejenosti ali pojmovne podrejenosti. Tu gre za v izrazni obliki izkazano formalno simetrijo. Če pa je število polnopomenskih besed v variacijah različno, pa se s to formalno nesimetrijo izkazuje hierarhija med kanoničnim terminom in njegovimi variacijami (Trebar 2016: 115). Trebar v nadaljevanju razčlenjuje tipe variacij, ki so odvisne od »obravnave jezika in njegove slovnice zgradbe« (Trebar 2014: 115). Za slovenščino predlaga besedotvorne in sintagmatske variacije.

- 4.1.1 Besedotvorne variacije se izkazujejo z besedotvornimi morfemi, med drugim tudi z besedotvornimi vrstami. Primer glagolske izpeljanke: *izmenjava podatkov* = *izmenjevanje podatkov*.¹⁰ Pojemovni odnos med variacijami je nehierarhičen, kar je opazno tudi v formalni simetriji.
- 4.1.2 Sintagmatske variacije zadevajo variiranja »desnoprilastkovih besednih zvez, pri katerih se ista sestavina lahko pojavlja bodisi v roditeljski obliki ali kot predložna zveza« (Trebar 2014: 116). Primeri: *rudarjenje besedil* = *rudarjenje po besedilih*.

Po tuji jezikoslovni literaturi Trebar povzema še naslednje štiri tipe:

- 4.1.3 Permutacije¹¹ so variacije, pri katerih se pretvorba opravi med levo- in desnoprilastkovo besedno zvezo, obe variacijski možnosti pa morata ostati v isti besedni družini. Trebar opozarja, da je to vrsto zaradi možnosti vezave s predložno zvezo mogoče obravnavati kot podtip sintagmatske variacije. Pojemovna enakovrednost se izkazuje z enakim številom polnopomenskih besed. Primeri: *podatkovno rudarjenje* = *rudarjenje podatkov* = *rudarjenje po podatkih*.
- 4.1.4 Substitucije¹² so variacije, pri katerih »gre za skupek različnih pojmov, ki izražajo enako lastnost oziroma prikličejo isti agregat znanja« (Trebar 2014: 117). Primer: *rudarjenje podatkov* = *izkopavanje podatkov*. Pogosto gre za variacije med domačimi in prevzetimi prvinami. Primer: *obrnjeni grafikon* = *inverzni grafikon*. Med termini je nehierarhičen odnos, izražen je s formalno izravnavo.

9 Pri povzemanju obravnave članka avtorica uporablja Trebarjev izraz *formalen*. Sicer je v pričujočem članku v pomenu označujoče uporabljen *izrazen*.

10 Vsi primeri so pri obdelavi tipov variacij iz citiranega članka Blaža Trebarja.

11 Izraz permutacija je izvorno matematični termin, uporablja se tudi izraz pomešanje. Primer: 1 2 3, 1 3 2, 2 1 3, 2 3 1, 3 1 2, 3 2 1. Za pojasnilo se zahvaljujem doc. dr. Janji Jerebic s Fakultete za organizacijske vede Univerze v Mariboru.

12 Tudi beseda substitucija je izvorno matematični termin, uporablja se tudi izraz zamenjava. Primer: $y = f(x)$, $x = g(z)$, $y = f(g(z))$. Za pojasnilo se zahvaljujem doc. dr. Janji Jerebic. K temu dodajamo vprašanje, ali se jezikoslovje matematizira; ali se v jezikoslovje uvajajo nove metode, ki zbližujejo tako oddaljene vede, kot sta naravoslovje in humanistika.

- 4.1.5 Razširitve so variacije, pri katerih termini pridobijo »dodatno polnopomensko besedo«. Glede na mesto dopolnitve Trebar ugotavlja levo ali desno razširitev ali vstavek v variacijo. Primer za levo razširitev: *šifirni algoritem* → *simetrični šifirni algoritem*. Primer za desno razširitev: *algoritem za iskanje* → *algoritem za iskanje pravil*. Primer za vstavitev: *pasovna širina grafa* → *pasovna širina splošnega grafa*. Pojemovni odnos se glede na variacije v prejšnjih točkah spremeni in osredotoči na »odnos generično/specifično«, s čimer se izkazuje podrejenost tako razširjenih terminov. Med termini je z dodatnimi polnopomenskimi besedami tudi na formalni ravni vzpostavljen nesimetrični odnos.
- 4.1.6 Koordinacije so tip variacij, pri katerih se večbesedni termini združijo v en sam sestavljeni termin z isto skladenjsko strukturo. Primeri: *strojna oprema, programska oprema* → *strojna in programska oprema*. Te variacije zadevajo besedila, pri katerih imajo funkcijo zgoščevanja terminov, s stališča praktične stilistike se ravna po načelu gospodarnosti izražanja. Pojemovni odnos Trebar opiše kot »kolektivno/individualno« ali »skupno/posamezno«. Formalna nesimetrija se glede na razširjeno sintagmatsko obliko izkazuje v pojmovnem odnosu nadrejenosti kanoničnim terminom.

4.2 Variacije v Slovarju zvonjenja in pritrkavanja

Iz pregleda variacij v dosedanji terminološki literaturi sledi vprašanje, kako je Slovar zvonjenja in pritrkavanja upošteval in uslovaril omenjena dognanja. Obravnavali bomo samo variacije, ki jih lahko navežemo na slovaropisno problematiko.¹³

4.2.1 Besedotvorne variacije

V uvodu slovarja so variacije opisane v posebnem razdelku; iz njega povzemamo člene, ki obravnavajo slovaropisne utemeljitve. V prvem (4.1) je definicija variacij in navedba, katere variacije so prikazane v slovarju: »Variacije so oblikoslovne, sintagmatske ali substitucijske spremembe izvornega¹⁴ termina, ki imajo samo izrazno vlogo in so odraz oblikoslovne ali skladenjske razvejenosti določenega termina. V slovarju so oblikoslovne, sintagmatske ali substitucijske variacije. [...] Primer oblikoslovne variacije: **štírka** [...] *pritrkovalska viža s štírimi dobami v taktu V: štíríca*.

Če definicija variacij jedrnatno povzema glavne značilnosti iz dosedanje literature o njih, pa izboljšavo vidimo v dveh točkah naštevalne zveze. Prva se dotakne veznika *ali*, v naštevalni zvezi bi bil primernejši veznik *in*, ker ne gre za alternativo, ampak za dopolnjevanje informacije. Druga izboljšava se nanaša na navedbo oblikoslovnih variacij. Oblikoslovne variacije so širši pojem in zajemajo vse vrste

¹³ Iz tega izločamo koordinacije, ki so izkazujejo predvsem v besedilih.

¹⁴ Trebar sicer uporablja izraz izviren, a glede na pomene iztočnice *izvor* v Toporišičevi Enciklopediji slovenskega jezika se je avtorica odločila za besedno zvezo *izvorni termin*. Prim. **izvor** [...] 2. To, od koder kaj prihaja, npr. *hiša* kot beseda germanskega izvora. 3. Prvotni pomen besede ali njenega dela, npr. »izvor korena pomensko ni jasen«.

variacij, kjer prihaja do sprememb v morfematiki variacijskih členov. Trebar oblikoslovne variacije v povezavi s skladnjo označuje kot krovni pojem. Glede na v slovarju navedeni zapostavljeni zgled so s tem mišljene besedotvorne variacije. Še nekaj primerov iz poimenovanja viž, pri katerih prav tako gre za variacijo z izpeljankami: *pétka* =¹⁵ *petica*, *enájstka* = *enajstica*. Kot besedotvorni variacijski par je v slovarju označen prislovni par sestavljenk *naokóli* = *okóli*. Tako so označeni tudi prislovni variacijski nizi s tremi termini. Primer: *v dvá* = *na dvá* = *po dvá*.

V nadaljevanju bomo ob posameznih tipih variacij kot spodbudo za nadaljnje tovrstne razprave navedli še primere, ki bi bili lahko obravnavani kot variacije, a jih slovar označuje kot sinonime (oznaka S). Glede na to, da je enačaj oznaka za variacijo, zadevno nedorečenost označuje v članku prečrtani enačaj.¹⁶

Možnost besedotvorne variacije z izpeljavo, pri kateri se v paru spremeni spol: *ósemka* ≠ *osmêrec*; *áve marija* ≠ *večérni áve*. Vprašanja: Ali je razlika v spolu merodajna za oznako variacija? Ali je med omenjenima paroma variacij sinonimno ali koreferenčno razmerje? Kaj je merilo za opredelitev enega ali drugega? Možnost glagolskega variacijskega para s sestavljenkami: *odzvoníti* ≠ star. *dozvoníti*.¹⁷ Vprašanje: V variacijskem paru je izraz s stilno časovno oznako. Ali je stilna zaznamovanost razlog, da bi par označili kot variacijski? Možnost besedotvorne izglagolske variacije s sestavljenko v paru: *zavarjêni zvón* ≠ *varjêni zvón*. Vprašanje: Ali je razloček v glagolskem vidu, ki temelji v podstavi glagolske oblike, relevanten za označitev razmerja kot variacijskega?

4.2.2 Sintagmatske variacije

Na drugem mestu so v razdelku o vsebovanosti variacij v slovarju navedene sintagmatske variacije. Kot vzorčni primer služi glagolski variacijski par *zvoníti delopúst* = *zvoniti k delopustu*. Slovarski sestavek je tak: **zvoníti delopúst** [...] nedov. 'zvoniti prenehanje dela v soboto popoldne ali popoldne pred cerkvenim praznikom ob 15. uri v zimskem času ali ob 16. uri v poletnem času' V: zvoniti k delopústu. Dodajmo še nekaj primerov brez definicijskega dela slovarskega sestavka: *udárec na zvón* = *udárec ob zvón*; *ikonografija na zvonôvih* = *zvonška ikonografija*; *zvoníti pôldne* = *zvoníti ob pôldne*. Primer s tremi termini v variacijskem nizu: *zvoníti húdo úro* = *zvoníti k húdi úri* = *zvoníti ob húdi úri*.

Ker so sintagmatske variacije zbližujejo z naslednjim tipom variacij, bodo v članku neuresničene možnosti obravnavane skupaj.

V članku Blaža Trebarja so kot podtip sintagmatskih variacij obravnavane permutacije. Definirane so s koreferenčnim odnosom med levo- in desnopri-lastkovo besedno zvezo. Kot podtip so obravnavne zato, ker je desnopri-lastkovo

¹⁵ Pri opisovanju variacijskega razmerja po Trebarju povzemamo enačaj.

¹⁶ Glede na to, da se teorija o variacijah še dodeluje, je slovar ostal pri najbolj jasnih primerih.

¹⁷ Za nazornejšo osvetlitev dodajamo cel slovarski sestavek: **odzvoníti** [...] **1.** prenehati zvoniti za določen namen, na primer ob pogrebu **S:** star. dozvoníti **2.** z izklopom električnih naprav ali s popuščanjem zvonilne vrvi prenehati zvoniti **S:** star. dozvoníti.

zvezo pogosto mogoče pretvoriti v sintagmo s predlogom, kar je sicer značilnost sintagmatskih variacij. V slovarju je ta tip variacij zajet, a niso definirane kot poseben tip, kar pomeni, da jih jemljemo kot variacije v okviru sintagmatskih. Predlagamo, da bi kot sintagmatske variacije obravnavali tiste, pri katerih se v variacijski par vključi predlog, kot permutacije pa variacije med levo- in desno-prilastkovo zvezo. S tem bi oba tipa osamosvojili. Trditev je seveda pogojna, ker bi jo morali potrditi z več primeri, po možnosti z različnih strokovnih področij. Primeri iz slovarja: *večérno zvonjênje = zvonjênje zvečér*; *jútranje zvonjênje = zvonjênje zjútraj*; *opoldánsko zvonjênje = zvonjênje opôldne*; *verížni pogòn zvonòv = pogòn zvonòv z verígo*. Možnosti za naslednje pare: *mrlíško zvonjênje ≠ zvonjênje za umílim*; *obesílo z enójnim pregíbm ≠ enójno obesílo*; *obesílo z dvójnim pregíbm ≠ dvójno obesílo*. Dileme, ki v teh parih zadevajo pomenske premike, bomo obravnavali v nadaljevanju.

4.2.3 Substitucije

Zadnje so v zadevnem členu slovaropisnega uvoda (4.1) omenjene substitucije, pri katerih je variiranje v paru besednih zvez zvedeno na dve polnopomenski besedi. V slovarju so tako označeni le pari s prevzeto in neprevzeto sestavino oziroma z neprevzeto in prevzeto.¹⁸ Primer: **kampanológ** [...] kampanológinja [...] *strokovnjak(inja), ki raziskuje akustične, glasbene, umetnostnozgodovinske in tehnične značilnosti zvonov in zvonjenja V: zvonoslóvec*. Iz iste besedne družine je kot substitucijska variacija prikazan še par *zvonoslóvje = kampanologíja*. Možnosti za tako oznako bi bile po merilu prevzetosti še pri hibridnih besednih zvezah (tako imenujemo zveze s prevzeto in neprevzeto sestavino): *níhanje zvóna ≠ vibrácija zvóna*. Pri tem variira jedro substitucije. Primer s predložno sestavino: *napís na zvónu ≠ inskrípcija na zvónu*. Prav tako niso v slovarju kot variacija označene besedne zveze s pridevnikom zvočni: *zvóčna krájina ≠ akústična krájina*; *zvóčni prôstor ≠ akústični prôstor*; *zvóčno gradívo ≠ avditívno gradívo*; *zvóčno okólje ≠ akústično okólje*. Vprašanje: Ali hibridnost besedne zveze vpliva na označitev parov kot variacijskih?

V slovarju prav tako nista z variacijo označena para, pri katerih variirata neprevzeti polnopomenski besedi. Trebar jih v razdelku substitucij obravnava na prvem mestu: *premér kríla ≠ premér zvóna*; *ós jáрма ≠ ós zvóna*; *trúp zvóna ≠ teló zvóna*. V iztočnicah je na prvem mestu termin, ki natančneje opredeljuje pojem, drugi pa ima ohlapnejše jedro. Vprašanje: Ali merilo o natančnosti termina, ki je v variacijskem paru kršeno, oporeka, da bi par prikazali kot variacijo?

4.2.4 Razširitve

Trebar v svojem članku obravnava razširitve. Slovar ima nekaj takih primerov: *tónska uglasítev zvóna = uglasítev zvóna*. Celoten slovarski sestavek: **tónska uglasítev zvóna** [...] *naravnáost udarnega tona zvona na določeno tonsko vi-*

¹⁸ Obrnjeni vrstni red je slovaropisno utemeljen, kar bo pojasnjeno v nadaljevanju.

šino in medsebojna uskladitev njegovih alikvotnih tonov V: uglasítev zvóna; áve-marija = večérna ávemarija.

4.3 Pomenski odnos pri variacijah

Od prvega člena v uvodu se pomaknimo k naslednjemu (4.2), ki trdi, da med izvornim terminom in variacijo ni pomenskega odnosa, ker se nanašata na isti pojem v stvarnosti. Trditev je treba jemati z omejitvijo zlasti pri razumevanju prvega dela. Že Trebarjevo opozorilo na »subtilne razlike v dojetem pomenu« nas privede k temu, da med variacijami, pa naj bo to par ali niz, le obstajajo niansirane pomenske sestavine, ki sicer niso tolikšne, da bi krnile variacijsko razmerje, a v odtenkih le predstavljajo »individuom« posameznega člena v variaciji. Predpostavljamo, da so med posameznimi tipi variacij glede tega razlike. Pri substitucijskih variacijah z odnosom prevzeto : neprevzeto bi težko govorili o pomenskih odtenkih obeh členov, pri sintagmatskih pa se ugotavljajo z naslednjim. Primer: **zvoníti húdo úro** [...] nedov. *zvoniti ob močni nevihti, s čimer se opozarja na nevarnost, točo in se po ljudski veri razganjajo nevihtni oblaki V: zvoníti k húdi úri, zvoníti ob húdi úri.* V iztočnici slovarskega sestavka je zveza glagola s predmetom v tožilniku, kot variaciji pa sta navedeni dve prav tako glagolski zvezi, a s prislovnim določilom. To pa izraža okoliščine glagolskega dejanja, ne zadeva pa predmet sam po sebi. Direktni predmet izraža obvestilo o glagolskem dejanju, prva prislovna zveza s predlogom pa sporoča njegov namen, druga pa razkriva časovno določitev. Tako še: *zvoníti delopúst = zvoníti k delopústu.* Prav tako bi lahko iskali pomensko razliko v permutacijah *večérno zvonjénje = zvonjénje zvečér.* Prva se s pridevnikom *večérni* umešča v pojmovno skupino z vrstnim pomenom, druga pa izraža časovno okoliščino, povezujoča podlaga pa je koreferenca na isti pojem.

4.4 Prepoznavnost izvornega termina

V povezavi s prejšnjim se pojavi problem prepoznavnosti izvornega termina. Člen 4.3 govori o tem: »Med izvornim terminom in variacijo je vzpostavljeno prednostno razmerje, ki zadeva le izrazno obliko termina. Grafično znamenje tega odnosa je enosmerna puščica.« K temu členu, ki se delno dotika pomenskega odnosa med variacijskima členoma, čemur sledi ponazoritev tega z opisom tehničnega prikaza, je smiselno pritegniti še člen 4.4, ki omenja izostanek besedilnega korpusa. Ta bi omogočil natančno analizo pojavitev variacij: »Za slovar namreč ni bilo izdelane besedilne podatkovne zbirke, ki jo omogočijo digitalizirana besedila in bi zagotovila frekvenčni vpogled v pojavljanje določenega izvornega in variantnega termina. Gradivo je bilo analizirano ročno.«¹⁹ Merila za prepoznavanje variacij so bila

¹⁹ Tudi besedilne zbirke niso vselej učinkovit pripomoček pri iskanju izvornih terminov, saj Trebar trdi: » [...] ni vselej enostavno prepoznati kanonično oziroma najustreznejšo obliko« (Trebar 2016: 114).

tako le delno objektivna, slonela so pač na priporočilu strokovnjakov in njihovem poznavanju rabe in s slovarsko prakso objektiviziranim subjektivnem občutku o rabi posamezne zveze.

V slovarskih sestavkih je prednostno razmerje med variacijami prikazano s puščico. Pri izrazu, na katerega puščica kaže, torej pri izvornem terminu, je definicija. Primeri: **štírca** [...] → štírka; **petica** [...] → pétka. Pri besedotvornih variacijah, ki zadevajo termine pritrkovalskih viž, slovar daje prednost terminom s pripono -ka. Pri glagolskih zvezah je dana prednost variacijam z direktnim predmetom: **zvoníti ob húdi úri** [...] → zvoníti húdo úro; **zvoníti k húdi úri** [...] nedov. → zvoníti húdo úro; **zvoníti k delopústu** [...] → zvoníti delopúst; **zvoníti za zádno úro** [...] → zvoníti zádno úro; **zvoníti ob pôldne** [...] → zvoníti pôldne. V variacijskih parih z desno- ali levoprilastkovo zvezo je slovar dal prednost zadnje omenjenim: **zvonjênje opôldne** [...] → opoldánsko zvonjênje; **zvonjênje zjútraj** [...] → jútranje zvonjênje; **zvonjênje zvečer** [...] → večérno zvonjênje.

Ne glede na take rešitve pa je za razumevanje celotne problematike treba upoštevati še pojasnilo iz člena 4.4, ki pravi, da gre »i/I/zrazno razmerje med izvornim terminom in variacijo /gre/ jemati bolj v luči opisovalnosti kot predpisovalnosti«, kar je mogoče razumeti, da je ne glede na slovarske rešitve mogoč med variacijami tudi bolj uravnotežen pristop.²⁰ S tem se v prikaz zgornjih variacij vplete relativnostni vidik, ki pa se jasno razodene pri substitucijskih variacijah, pri kateri je variacija (oznaka V) pri obeh variacijskih členih: **kampanológ**²¹ [...] V: zvonoslôvec; **zvonoslôvec** [...] V: kampanológ; **kampanologíja** [...] V: zvonoslôvje; **zvonoslôvje** [...] V: kampanologíja.

Kot je mogoče iz zgornjega sklepati, se variacije v tem slovarju izkazujejo kot strokovni in z navezavo na določeno stroko tudi slovaropisni problem, ki bi ga bilo treba še poglobljeno raziskati na večjem korpusno zbranem gradivu. Doreči bi bilo treba razmerje med sinonimnostjo in koreferenčnostjo v smislu, kolikšen naj bi bilo razpon pomenskih sestavin, da se z njimi razmerje izkazuje kot variacijsko ali sinonimno.

20 Ob tem gre razmišljati o ustreznosti puščice kot grafičnega znamenja za prikaz variacij. V razdelku o krajšavah, označevalnikih in pojasnilih piše: → puščica, kazalka, napotilo k priporočenemu prednostnemu izrazu, kjer je celotna jezikovna informacija.

21 Celoten slovarski sestavek je tak: **kampanológ** [...] kampanológinja [...] strokovnjak(inja), ki raziskuje akustične, glasbene, umetnostnozgodovinske in tehnične značilnosti zvonov in zvonjenja V: zvonoslôvec; **zvonoslôvec** [...] zvonoslôvka [...] strokovnjak(inja), ki raziskuje akustične, glasbene, umetnostnozgodovinske in tehnične značilnosti zvonov in zvonjenja V: kampanológ; **kampanologíja** [...] veda, ki raziskuje akustične, glasbene, umetnostnozgodovinske in tehnične značilnosti zvonov in zvonjenja V: zvonoslôvje; **zvonoslôvje** [...] veda, ki raziskuje akustične, glasbene, umetnostnozgodovinske in tehnične značilnosti zvonov in zvonjenja V: kampanologíja; **kampanologíja** [...] veda, ki raziskuje akustične, glasbene, umetnostnozgodovinske in tehnične značilnosti zvonov in zvonjenja V: zvonoslôvje.

5 SOCIOTERMINOLOGIJA

Slovar z novostjo – variacijami – odpira možnosti za dodatne raziskave. Z dvojnostjo v slovar sprejetih narečnih poimenovanj, ki so na eni strani »čisti« termini, temelječi na dejavnosti določene skupine, med drugim so to poimenovanja viž (*štírka, pétka, šestka* itd.), načini njihove izvedbe (*po dvá, v dvá, na dvá*), na drugi strani pa »splošni« narečni izrazi (*fírkelj, cíngelj, žvénelj*), pa dokazuje socialno-zvrstno razpršenost v okviru narečja. Le-to je mogoče razumeti globinsko in površinsko. S prej omenjenimi narečnimi termini, ki so odraz pojavljanja v določeni stroki,²² jo je mogoče razumeti globinsko, z devetimi narečnimi oznakami,²³ ki imajo natančnejša dopolnila, pa jo lahko pojmuje horizontalno, kot težnjo po pokritosti določenega zemljepisno omejenega območja, v tem primeru z nekaterimi omejitvami slovenskega etničnega ozemlja.²⁴

Oba vidika pa lahko uokvirimo v socioterminologijo, ki se sklicuje tudi na variacije: »Osredotočila se je na socialne in situacijske vidike specializirane komunikacije, ki prispevajo k terminološkim variacijam« (Fajfar 2017: 48). K temu dodamo še ožjo socialno skupnost – župnijo kot upravno enoto Katoliške cerkve in v okviru nje posebno operativno skupino – pritrkovalce. Slovar tudi s tem daje možnost širjenja pojmovanja terminoloških slovarjev.²⁵ S socialno skupino, ki opravlja določeno dejavnost v okviru neke skupnosti (pritrkovalci v župniji) in s samosvojo terminološko problematiko bi se lahko obravnaval kot socioterminološki (Bokal 2018: 69).

Ob omenjanju izvajalske, operativne plati še dopolnilo, ki gre v subjektivno naravnost. Posvetilo na začetku slovarja je namenjeno pokojnemu zvonarju, ki

22 V tej zvezi je zaradi že omenjenih zadržkov (nestandardiziranosti izrazja) izraz stroka uporabljen pogojno.

23 V razdelku so navedene: nar. ben.slov. – narečno beneškoslovensko, nar. gor. – narečno gorenjsko, nar. kor. – narečno koroško, nar. notr. – narečno notranjsko, nar. porab. – narečno porabsko, nar. prekm. – narečno prekmursko, nar. primor. – narečno primorsko, nar. rez. – narečno rezijansko, nar. štaj. – narečno štajersko.

24 Največ narečnih izrazov je na terenu in nato v svoji disertaciji zapisala Mojca Kovačič ali pa so bili zapisani v drugi strokovni literaturi. Nanašajo se na sam glasbeni pojav pritrkavanja, na izvajalce viž, na imena viž in na glasbene sestavine pritrkavanja. Živo rabo dokazujejo v uvodu navedeni informatorji. Prim. uvod v Slovar zvonjenja in pritrkavanja, 13: »Pri Beneških Slovencih so pri poizvedovanju o njihovih izrazih sodelovali: Živa Gruden, Igor Černo, David Clodig, Miha Coren, Flavia Iuretig, Giorgio Banchig, Sara Simoncig, Margherita Trusgnach, Fabio Bonini, Loretta Canalaz in Elio Berra. Za Rezijo so odgovarjali Luigia Negro iz Zveze slovenskih kulturnih društev Rezija s sedežem v Solbici ter Renato Quaglia in Sandro Quaglia. Za Porabske Slovence smo poizvedovali pri dr. Mariji Kozar Mukič, upokojeni višji kustosinji v muzeju Savaria v Sombotelu, ter Marijani Sukič in Karlu Holecu iz uredništva časopisa Porabje. Franc Kuzmič, Alojz Jerebic, Katarina Seršen in Stanko Antolin so dali podatke za Prekmurje. Za izraze s Primorske smo spraševali dr. Borisa Mlakarja, Matejo Cigoj in Ano Stanonik, za posamezne pa še Marjano Jankovec in Lovra Belaka.«

25 Kozma Ahačič (2019) opozarja na neke vrste strahospoštovanje (avtoričin izraz) v odnosu do jezika v smislu »samo tako je prav, samo tako je prav« in opozarja na »premalo znanja o sociolingvistiki kot eni od vse pomembnejših jezikoslovnih ved«. Končuje opogumljajoče: »Namesto strahu je pri vsaki novosti potreben pogum.« Lahko obravnavani slovar razumemo v tem smislu?

je 46 let zvonil na Kobilju v Prekmurju.²⁶ Tudi ta vidik bi bilo smiselno pritegniti v morebitno dodatno raziskovanje zvonjenja in pritrkavanja, in to ne le po izrazni plati, ampak tudi širše, po kulturnozgodovinski.

Do sedaj obravnavanemu sinhronemu pogledu naj sledi še diahroni vidik, ki dopolnjujejo misel o posebnem tipu terminoloških slovarjev. Ko zgodovinar dr. Egon Pelikan v monografiji Toneta Kralja (Egon Pelikan, Tone Kralj in prostor meje, Cankarjeva založba, 2016) razčlenjuje njegove antifašistične stvaritve v sakralni umetnosti na Primorskem, se vprašuje, zakaj se določena znamenja v kulturni krajini pojavljajo na točno določenem kraju in ob določenem času. Če trditev navežemo na zvonjenje in pritrkavanje, ki sta zvočni znamenji slovenske krajine, se lahko vprašamo podobno. Zakaj se ti zvoki ljudske glasbe pojavljajo s tako intenziteto prav na tem kulturnem prostoru? Ob merilu časa se pojavi vprašanje, kako bo z njimi v prihodnosti. Odgovore naj bi dala veda akustemologija, ki, citiram iz slovarja, »raziskuje zvočno sestavino doživljanja prostora in časa.«²⁷

VIRI IN LITERATURA

- Ahačič 2019** = Kozma Ahačič, Strah, pogum in pouk slovenščine, Delo 2019 (13. 3.), 7.
- Bokal 2015** = Ljudmila Bokal, Stroka kot terminografsko izhodišče (ob primeru klekljarske terminologije), *Jezikoslovni zapiski* 21.1 (2015), 37–50.
- Bokal 2016** = Ljudmila Bokal, Razlikovalne značilnosti strok z jezikovnega stališča, *Jezikoslovni zapiski* 22.2 (2016), 61–77.
- Bokal 2018** = Ljudmila Bokal, Vsebinska in jezikovna razčlenitev napisov na zvonovih: ob izidu Slovarja zvonjenja in pritrkavanja, *Mohorjev koledar* 2019, Celje – Ljubljana, 2018, 66–69.
- Fajfar 2017** = *Terminologija v Evropski uniji*, ur. Tanja Fajfar – Mojca Žagar Karer, 2017, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2017 (Lingua Slovenica 9).
- Košmrlj-Levačič 2007** = Borislava Košmrlj-Levačič, O terminih z vidika terminografske prakse, v: *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*, ur. Irena Orel, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2007 (Obdobja 24), 583–598.
- Kovačič 2012** = Mojca Kovačič, *Pa se sliš ...: pritrkavanje v slovenskem in evropskem prostoru*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012 (Folkloristika 5).
- Medmrežje 1** = Nihajni čas, https://sl.wikipedia.org/wiki/Nihajni_%C4%8Das (dostop 5. 11. 2019).
- Toporišič 1992** = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992 (Leksikoni Cankarjeve založbe, zbirka Sopotnik).
- Trebar 2014** = Blaž Trebar, Terminološka načela in oblikoslovno-skladenjske terminološke variacije, *Jezikoslovni zapiski* 20.2 (2014), 107–123.
- Vidovič Muha 2000** = Ada Vidovič Muha, *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govorica slovarja*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000.
- Vintar 2008** = Špela Vintar, *Terminologija: terminološka veda in računalniško podprta terminografija*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani – Oddelek za prevajalstvo, 2008.

26 Avgust Seršen (1936–2010) je zvonil na Kobilju v letih 1962–2010. Na njegovem nagrobniku je vgravirano dvoje nihajočih zvonov.

27 Prim. Slovar zvonjenja in pritrkavanja, slovarski sestavek *akustemologija*: [...] veda, ki raziskuje zvočno sestavino doživljanja prostora in časa.

SUMMARY

Dictionary of Bell Ringing and Bell Chiming: A Specialized Dictionary in a Cultural Context

Slovar zvonjenja in pritrkavanja (Dictionary of Bell Ringing and Bell Chiming, 2017) contains 1,035 terms and displays a double basis: a terminological and a sociolinguistic one. On the one hand, it contains physical and technical terms from individual campanology-related disciplines, and on the other hand terms from music theory that describe bell ringing and bell-chiming melodies. With the latter, the dictionary leans toward the sociological dimension of bell ringing and bell chiming, which for a complete representation requires the adoption of dialect terms that reflect the establishment of this folk music as well as its anthropological component and wider operational background. With this component and the heterogeneity of disciplines, the dictionary moves away from specialized dictionaries of the natural sciences, raising the issue of the type of specialized dictionary that reflects a specific cultural context. Dialect terms refer to the bell-chiming phenomenon itself, the names of melodies, individual rhythmic and melodic bell-chiming components, and melody performers. This is also related to variations introduced in the presentation of individual terms. Variations are divided into the following types: word-formation and syntagmatic variations, permutations, substitutions, and semantic extension. So far this lexicographic category has not yet been included in specialized dictionaries. Because it refers to a specific social group that performs a specific activity within a community (i.e., bell chimers in a parish) and unique terminological issues, this dictionary is well placed to be considered a socio-terminological one.